

ВІДГУКИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

УДК 343.9

DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.3.19>

Іван Васильович КРИЦАК

кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків, Україна)

ВІДГУК НА МОНОГРАФІЮ Ю. В. ОРЛОВА: «ЗЛОЧИННІСТЬ І ПРОТИДІЯ ЇЙ В УМОВАХ ВІЙНИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ТА КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ» (2023)¹

Юрій Володимирович Орлов належить до когорти, сузір'я молодих науковців, високоосвічених вчених нашого Університету, які роблять неабиякий внесок, справжній неоціненний вклад у розвиток української та світової науки в напрямку зміни повсякденної практики життя, мислення, спілкування.

Читаючи той чи інший текст, кожен вбачатиме у ньому своє власне, національне й самобутнє, те, що найбільше до вподоби. Справді, війна вплинула на кожного із нас по-своєму, по-особливому. Плин часу, а саме понад 550 днів повномасштабної російської агресії проти українського народу, поступово розставляє все на свої місця, коли бачаться істинні цілі війни, спостерігається знищення самобутнього українського народу, культивується його меншовартість, що дає усі підстави говорити про геноцид/екоцид, окупацію багатьох українських територій та перетворення їх у руїни.

¹ Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія / Ю. В. Орлов ; Кримінол. асоц. України. Харків : Право, 2023. 252 с.

Кожен на своєму місці повинен стати на захист національних інтересів, що, власне, і робить автор монографії. Особливо відрадно, що духовне/ціннісне начало поступово займає передові рубежі у науці, зокрема і в рецензованій науковій праці. Неймовірна глибина тексту притаманна вченому є могутньою/мотивувальною силою для багатьох науковців.

У монографії актуалізуються важливі концепти/постулати кримінологічної оптики, панорами/архітекτονіки глобальної безпеки людства, що є новелою для багатьох із нас, а також порушуються питання сучасної кримінологічної політики, правової та політичної культури. Географічні контури монографії в аспекті наукового/суспільного осмислення є справді неоціненними.

Монографія є надійною комплексною основою, фундаментом для кристалізації нового напрямку в українській кримінологічній науці – кримінології війни, з акцентами на таких нових напрямках, як кримінотеологія, кримінопсихологія крізь призму етнонаціонального та духовно-культурного кримінологічного стилю мислення тощо.

Порушуються важливі аспекти злочинів проти людяності, що дозволяє заглибитись у систему понять: геноцид, генофонд нації, самотність, самоідентифікація, самовизначення українського народу. В цьому аспекті особливої уваги заслуговує перший розділ монографії.

Кожен розділ супроводжується крилатими висловами видатних особистостей. § 1 розділу 2 надзвичайно потужний, який можна щоразу перечитувати і почерпнути для себе щось своє, власне, мотивувальне – те, що найбільше необхідне сьогодні. Також автор у цьому розділі пропонує власне формулювання поняття кримінального акціонізму, яке є новелою у кримінологічній науці.

§ 2 розділу 2 відображає авторське засудження російської агресії та подає комплексний зріз нинішньої російсько-української війни. Тут науковий матеріал маркований особливим емоційним навантаженням, сарказмом стосовно всього того, що руйнує/нищить/нівечить.

Насправді, вченим пророблена колосальна аналітична/дослідницька/узагальнююча робота. Відчувається авторський стиль і легкість, нормативна величина викладеного матеріалу, професорський рівень і водночас простота, глибина розмірковувань і компетентність, влучність підібраних цитат. Аналізована монографія засвідчує, що українська кримінологічна наука пішла власним етнонаціональним, духовно-ціннісним шляхом, та є суттєвим внеском у розвиток науки загалом.

Також особливістю наукової праці Ю. В. Орлова є те, що вона легко і захопливо читається – як художня книга чи детектив. З неї можна багатого почерпнути для формування власної національно-ідентичної, культурно-духовної самотньої свідомості – як патріота, справжнього громадянина України, який покликаний вірою і правдою послужити, допомогти, підтримати у скрутних обставинах життя.

Наведемо окремі наукові положення монографії автора, які, на наш погляд, заслуговують уваги:

Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія / Ю. В. Орлов ; Кримінол. асоц. України. Харків : Право, 2023. 252 с.

с. 6. Кримінологічна оптика – міждисциплінарний спосіб бачення проблем відтворення злочинності в умовах війни, завдяки якому здійснюється гносеологічна розмітка, визначаються найсуттєвіші пізнавальні орієнтири, установки, доктринальні, методологічні варіанти, прикладні проблеми кримінально-превентивного формату. Ця розмітка забезпечила визначення найбільш значущих з точки зору феноменології та детермінації злочинності факторів, обставин, ознак злочину агресії, кримінальних правопорушень, пов'язаних з війною, тенденцій змін у криміногенній обстановці та маркерів функціонування системи протидії злочинності. Певним відособленням у вказаному ряду стоять проблеми розуміння сутності і механіки кримінального акціонізму (війна як перформанс) та сучасного російського фашизму. Цим питанням у монографії приділено чи не найбільшу увагу. Однак, попри це, не слід вважати тему повністю розкритою. В ній підсвічені тільки найсуттєвіші, з перспективи автора, моменти, представлені контурні схеми внутрішньої та зовнішньої детермінації фашизоїдних практик російського політикуму та суспільства, їх психоаналітичних засновків, ролі колективних травм, механізмів їх витіснення й фальсифікації, активної дії неврозів нав'язливих станів, істерій страху, постпам'яті та циклосу минулого соціального часу. Їх повноважне розгортання – справа окремого монографічного дослідження, або ж їх серії. Тому презентоване в цій монографії осмислення виконуватиме функцію первинного орієнтування у вузлових компонентах матриці сучасного російського фашизму.

С. 24-25. Повертаючись до питання про те, що відбулося з кримінально-правовими відносинами в результаті визнання Україною юрисдикції МКС, зауважимо таке. Гіпотетично структурно-динамічна модель розвитку таких відносин мала б передбачати їх виникнення як національних, а згодом припинення на підставі юридичного факту – рішення парламенту, яким створено правові підстави для початку інших кримінально-правових відносин, зміст яких визначається Римським статутом, а суб'єктом є МКС замість держави Україна. Але це – модель. В дійсності ж, згідно норм чинного КК України, такої трансформації, не відбулося. *Ті відносини, які виникли на підставі вітчизняного закону про кримінальну відповідальність з моменту вчинення злочинів на території України (щодо яких відбулися заяви ВРУ) наявні й до сьогодні. Немає юридично значущих підстав для їх припинення, адже вітчизняному кримінальному праву не відомі подібні підстави для припинення кримінально-правових відносин.* Очевидно, що заяви та відповідна постанова ВРУ, якщо їх за певних умов і

розглядати як нормативно-правові акти, є нижчими за юридичною силою аніж закон. Тому положення КК України не можуть відмінитися таким актом. І це питання – цілком прагматичне й відсилає до проблеми правових підстав передачі матеріалів МКС національними правоохоронними органами й відмовою від власного розслідування.

С. 63. Так, наприклад, на Херсонщині зафіксовано факти систематичних катувань, вчинюваних членами незаконного збройного формування, серед яких – ексголова СБУ. За даними слідства, з квітня по травень 2022 року, за підтримки військового командування рф, у Херсоні було створено незаконне збройне формування – «Государственная служба безопасности Херсонской области». Це формування стало аналогом ФСБ для окупованих територій Херсонщини. Його мета – забезпечення відокремлення Херсонської області від України та приєднання до складу рф. Спосіб – шляхом придушення будь-яких проявів невизнання політики окупаційної влади серед цивільного населення. Представники так званої служби відшукували та затримували громадян України, проукраїнських активістів, противників окупаційної влади, інших цивільних осіб. В одній із захоплених будівель у Херсоні учасники формування облаштували місце незаконного ув'язнення та катування людей. Цивільних тримали у нелюдських умовах, до них застосовувалось психологічне та фізичне насильство. Щоденно вони піддавались побоям, катуванню електричним струмом. Їх обмежували у харчуванні та не давали води тощо¹. Як можна зрозуміти, злочинці не є комбатантами, в категоріях МГП є цивільними особами. Однак, враховуючи ту обставину, що їх дії були спрямовані на забезпечення цілей окупації, мали політично дискримінаційний характер, їх слід кваліфікувати за ст. 438 КК України, як жорстоке поводження з цивільним населенням. Важливо наголосити на тому, що бойові суб'єкти є до певної міри універсальними, є водночас і суб'єктами вчинення воєнних злочинів, властивих для тих, хто забезпечує окупацію. Зате останні за визначенням не можуть бути суб'єктами бойових воєнних злочинів.

С. 123-124. Усвідомлення цієї обставини змушує першопочатково (первинний поверхневий аналіз, вступ до теми російського фашизму) звернутися до допису чинників конструювання та підживлення тієї параметрії доксихного та елітарного мислення, систем соціальної діяльності в російських широтах, які сприяють збереженню соціального запиту на внутрішньодержавне та зовнішнє насильство, його перевизначення як норми. Ясна річ, комплекс цих чинників – це суперкорпус різнорідних факторів, детермінант. Йдеться навіть про їх метакомплекси, що перебувають як у відношенні логічного, структурного підпорядкування, так і констеляції. Вони презентують ризому. А тому неможливо виділити ключову роль якоїсь однієї їх групи. З методологічної точки зору це означає, що зміна політичних еліт в росії не призведе до

¹ Катування цивільних на Херсонщині – повідомлено про підозру 9 учасникам НЗФ, серед яких ексголова СБУ / DIRECTSPEECH. news. URL: <https://directspeech.news/news/katuvannya-civilnix-na-xersonshhini-povidomleno-pro-pidozru-9-ucasnikamnzf-sered-yakix-eksgolova-sbu>.

докорінної зміни безпекової ситуації для України, адже залишаться інші складники ризому. Одним з них, що відіграє важливу роль, є концептно-дискурсивний фон всього соціального буття, що в умовах фашистського режиму так чи інакше апелює до політичного контексту. Саме цей фон формує те середовище, яке за Ж. Дельозом, робить можливим синтез схильностей та об'єктів, які їм задовольняють. Так соціальний запит на фашизм та його політичне втілення стають цілісним феноменом¹. Знання ж про цей фон гіпотетично можуть бути використані для розробки заходів протидії ворожій пропаганді на деокупованих територіях України, реалізації концепції перехідного правосуддя, підвищення ефективності національній безпеці в інформаційній сфері.

Ми ведемо мову саме про концептно-дискурсивний фон, а не про ідеологію російського фашизму. Останній є за визначенням не ідеологічний. Він травматичний, ресентиментарний, але не ідеологічний. Відтак, він меншою мірою вразливий до спроб його зруйнувати. Місце стрункої структури, функцію якої у класичних фашистських режимів (націонал-соціалістичному, комуно-соціалістичному) посідала, зокрема, ідеологія, в російських реаліях, як ми зазначали, обіймає ризома – неструктуроване, але внутрішньо взаємопов'язане нагромадження комплексів розрізаних, часто суперечливих окремих, ідей, концептів (але не концепцій), фрагментованих й емоційно заряджених наративів, фальсифікацій, дискурсивно-символічних практик, мемів. Саме тому не можна погодитись із тими дослідниками, які наголошують на існуванні деякої ідеології сучасного російського й фашизму.

С. 245-246. Кримінальний акціонізм – екзистенціальний феномен діалогічної маніфестації особистісно та/або колективно значущого символізму соціальної буття, проявлений у перформативних кримінальних практиках (хуліганстві, вандалізмі, тероризмі, екстремізмі, розв'язуванні й веденні агресивної війни і т. п.). Якщо позитивний акціонізм є здебільшого справою приватною, має глибоко особистісний характер, хоча і з виходом на перетворення соціальності, то негативний акціонізм – феномен передусім публічний, спирається на колектив, на груповий суб'єкт, в межах якого відтворюється домінуючий й абсолютного нетерпимий (опозиційний, контрверсійний) соціальний порядок. Тому негативний кримінальний акціонізм є набагато більш суспільно небезпечним, детермінує і є проявом ксенофобії, тероризму, агресивних воєн тощо. Розв'язування і ведення рф агресивної війни є суть негативний мажоритарний акціонізм, кримінальний перформанс. Примітною рисою є широка суспільно-політична фетишизація символів експансивного порядку та (і це головніше) – символів самої боротьби, війни. Установка на боротьбу, на виживання виявляється переважаючою соціальною установою, яка вимагає відповідного політичного режиму. Тому держава-трикстер, агресор-акціоніст – завжди характеризується дійсною підтримкою політичного лідера більшістю

¹ Делёз Ж. Мая 68го не было. М. : Ад Маргинем Пресс, 2016. С. 22.

населення, зануреного у перманентний ресентимент, як стан, сферу і напрям внутрішньої державної політики (правової, культурної, економічної, (не)безпекової тощо). І це варто мати на увазі, вибудовуючи довготривалу стратегію державного будівництва України, стратегію забезпечення національної безпеки. Розробка останніх – справа нагальна та міждисциплінарна, що лише очікує на початок активної розробки. І війна, як не парадоксально, може послугувати функціональним прискорювачем цієї роботи. Вже зараз необхідно формувати стратегічні контури поствоєнного України. Відсутність же останніх може або затягнути війну, або зумовити небажані її результати. Отже, кримінальний акціонізм є вельми багатомірним феноменом, що виявляє себе і на індивідуальному, і на масовому (державному, міждержавному) рівнях, між ними та поза ними. Вважаємо, що використання та подальша розробка цієї категорії у кримінологічному дискурсі, наукових дослідженнях здатне забезпечити вихід на інноваційні мисленнєві поля, більш глибокого зрозуміти низку проявів кримінальної активності (від хуліганства, вандалізму й до тероризму, агресивної війни), адекватно описати особливості її детермінації та в подальшому – запропонувати ефективні заходи протидії її відтворенню.

Висновки. Загалом можна/слід/варто констатувати, що вченим комплексно, на високому академічному рівні здійснена наукова спроба розроблення кримінології війни, яка за кордоном є досить/вельми популярним напрямом наукових досліджень.

Монографія може слугувати здобутком в ідеологічній/інформаційній війні задля створення відповідних телеграм-каналів з цитуванням лідерів/видатних особистостей світу.

Особливий низький поклін та сердечна вдячність автору. Залишається побажати Юрію Володимировичу неабияких творчих успіхів та перспективних злетів духу. А ще – сил, енергії і натхнення, терпіння та незламності, Божої непосильної допомоги на ниві науки, осмисленні/осягнення її незвіданих обріїв – Добра, Розуму, Вічності.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2023

Ivan V. KRITSAK

PhD in Law, Associate professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkov, Ukraine)

REVIEW OF THE MONOGRAPH BY Yu. V. ORLOV: "CRIMINALITY AND ITS COMBATING IN THE CONDITIONS OF WAR: CRIMINAL-LEGAL AND CRIMINOLOGY DIMENSIONS" (2023)